

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВА»

для студентів усіх спеціальностей

ЗАТВЕРДЖЕНО
кафедрою філософії
Протокол №

ХАРКІВ 2018

ВСТУП

В сучасному суспільстві неможливо жити, не маючи правових знань. Людина, що не розбирається в законодавстві, не знає про свої права та обов'язки, не представляє, що потрібно робити, якщо виникне складна ситуація, є беззахисною перед усілякими неприємностями. Таку людину можна змусити робити те, чого вона не повинна робити, або позбавити того, на що вона має право. Така людина не вміє цивілізовано захищатися і добиватися свого, не виходячи за рамки закону, а змушена терпіти приниження, замість того, щоб закликати порушників до відповіді.

До того ж, крім прав людина має знати свої обов'язки і нести відповідальність за їх невиконання. Адже незнання закону не звільняє від відповідальності. Більшість злочинів скоюються через правову неграмотність.

Люди, які знають свої права і обов'язки, чітко розуміють, що і в яких межах держава може від них вимагати, а де починається беззаконня і свавілля. Таким чином вони можуть самі відстояти і свої порушені права, і допомогти іншим відстояти їх.

Отже, вивчення дисципліни «Основи права» надасть можливість студентам отримати елементарні, базові знання з таких галузей права як цивільне право, трудове право, кримінальне право та ін. Це забезпечить правильне розуміння правових явищ, вміння користуватися нормативно-правовими актами, юридично грамотно оцінювати ситуації в повсякденному житті і майбутній професійній діяльності. Дисципліна містить необхідну інформація про систему законодавства України та її застосуванні суб'єктами права в цивільно-правових, кримінально-правових, трудових правовідносинах.

Набуті знання можуть бути застосовані під час працевлаштування на підприємства усіх форм власності, при здійсненні трудової діяльності на будь-яких посадах в ІТ компаніях, при захисті своїх прав і законних інтересів як у повсякденному житті, так і в майбутній професійній діяльності.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою курсу «Основи права» є засвоєння студентами базових знань щодо положень окремих галузей права.

Головним завданням курсу є вивчення основних положень цивільного, кримінального та трудового права.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

– ЗНАТИ:

- понятійний апарат цивільного права, основні особливості формування цивільних особистих немайнових і майнових правовідносин, порядок вчинення правочинів, способи захисту суб'єктивних цивільних прав;

- поняття та ознаки злочину, підстави та форми кримінальної відповідальності, обставини, що виключають злочинність діянь, окремі види злочинів в ІТ-сфері;

- правовий статус суб'єктів трудового права, порядок укладання та розірвання трудового договору, правове регулювання робочого часу, часу відпочинку та інших трудових правовідносин;

- особливості захисту прав та законних інтересів учасників цивільно-правових, трудових та кримінально-правових відносин;

- нові нормативні акти, що регулюють діяльність суб'єктів цивільного, трудового та кримінального права.

– ВМІТИ:

- вирішувати проблемні правові ситуації в повсякденному житті і майбутній професійній діяльності;

- аналізувати та застосовувати нормативно-правові акти;

- орієнтуватися у правовій документації;

- самостійно поповнювати і систематизувати правові знання;

- вміти захищати свої права і інтереси.

– ВОЛОДІТИ:

- навичками використання отриманих правових знань у своїй діяльності;

- основними методами розв'язання правових ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності;

- досвідом опрацювання чинного законодавства.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Змістовий модуль 1. Цивільні правовідносини.

Тема 1. Система законодавства. Співвідношення норм національного і міжнародного права. Поняття та структура системи законодавства. Тлумачення терміна «законодавство» Конституційним Судом України. Вертикальна структура системи законодавства України. Співвідношення норм національного і міжнародного права. Дія нормативно-правових актів у часі, у просторі, за колом осіб. Юридична колізія: поняття, способи вирішення. Прогалини в праві: поняття, способи подолання.

Тема 2. Суб'єкти цивільних правовідносин. Фізична особа: поняття, індивідуалізація. Правоздатність та дієздатність фізичної особи. Порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Порядок та правові наслідки оголошення фізичної особи померлою. Поняття та ознаки юридичної особи. індивідуалізація юридичної особи. Правоздатність і дієздатність юридичної особи.

Тема 3. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав. Цивільно-правова відповідальність. Підстави виникнення цивільних прав і обов'язків. Майнові та особисті немайнові права. Межі здійснення цивільних прав. Виконання цивільних обов'язків. Форми захисту цивільних прав. Способи судового захисту цивільних прав. Строки і терміни в цивільному праві: поняття, значення. Строки захисту цивільних прав. Позовна давність. Поняття та види цивільно-правової відповідальності. Часткова, солідарні, субсидіарна відповідальність. Відповідальність у порядку регресу. Підстави цивільно-правової відповідальності. Відшкодування шкоди. Реальні збитки. Упущена вигода. Відшкодування моральної шкоди. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Змістовий модуль 2.

Правове регулювання трудових відносин. Кримінально-правова відповідальність

Тема 4. Трудовий договір. Поняття, сторони, форма та зміст трудових договорів. Загальний порядок прийняття на роботу. Контракт, як особа форма трудового договору. Підстави припинення трудового договору.

Тема 5. Злочин та його види. Кримінально-правова відповідальність.
Поняття та ознаки злочину. Підстава кримінальної відповідальності. Склад злочину. Види злочинів. Звільнення від кримінальної відповідальності.

ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Усього	у тому числі		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
Змістовий модуль 1 Цивільні правовідносини				
Тема 1. Система законодавства. Співвідношення норм національного і міжнародного права.	11	2	2	7
Тема 2. Суб'єкти цивільних правовідносин.	11	2	2	7
Тема 3. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав. Цивільно-правова відповідальність.	11	2	2	7
Тестування	2			2
Разом за змістовим модулем 1	35	6	6	23
Змістовий модуль 2 Правове регулювання трудових відносин. Кримінально-правова відповідальність				
Тема 4. Трудовий договір.	11	2	2	7
Тема 5. Злочин та його види. Кримінально-правова відповідальність.	12	2	2	8
Тестування	2			2
Разом за змістовим модулем 2	25	4	4	17
Усього годин	60	10	10	40

У процесі вивчення дисципліни застосовуються такі методи поточного контролю як усне опитування, тестування. Підсумковим контролем вивчення дисципліни є залік.

ТЕМА 1. СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА. СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

План практичного заняття (1 година)

1. Поняття законодавства.
2. Структура системи законодавства.
3. Співвідношення норм національного і міжнародного права.
4. Колізії в законодавстві: поняття, способи вирішення.
5. Дія нормативно-правових актів у часі. Зворотна сила закону.
6. Дія нормативно-правових актів у просторі.
7. Дія нормативно-правових актів за колом осіб.
8. Прогалини в праві і способи їх подолання.

Шановні студенти, при вивченні першого питання Вам пропонується згадати, що у юридичній літературі мають місце розбіжності при тлумаченні терміну «система законодавства». Цією категорією часто позначають різні за об'ємом та змістом явища. В одних випадках під системою законодавства розуміють тільки сукупність законів (вузьке розуміння), в інших – сукупність нормативно-правових актів вищих органів держави (закони, укази Президента України та постанови Уряду), а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України (саме так витлумачив термін «законодавство» Конституційний Суд України у своєму Рішенні). Третя точка зору (широке розуміння) розкриває термін «законодавство» як сукупність усіх чинних нормативно-правових актів держави. Саме така точка зору є загальноприйнятою та традиційною у навчальній літературі.

Розглядаючи друге питання, Вам необхідно розуміти, що законодавству притаманна своя структура – це елементи та спосіб зв'язку між ними. Система законодавства має декілька структурних аспектів, в основі кожного лежить свій критерій. Наприклад, за юридичною силою вирізняють ієрархічну (вертикальну) структуру системи законодавства. Таку структуру складають закони та підзаконні нормативно-правові акти. В юридичній літературі, з огляду на країни континентальної Європи, визначають ієрархічну тріаду нормативно-правових актів:

Україна має зазначену систему законодавства. Конституція України – це Основний Закон України, який має найвищу юридичну силу. Це означає, що всі закони мають відповідати Конституції. Відповідно підзаконні акти повинні відповідати законам (видаватися на основі й на виконання законів). У випадку невідповідності або протиріччя підзаконні акти у встановленому порядку мають бути скасовані.

При вивченні наступного питання Вам необхідно запам'ятати, що співвідношення норм міжнародного права з національним правом залежить від того, в якому джерелі закріплено ту чи іншу норму міжнародного права – міжнародному договорі, міжнародному звичаї, загальних принципах права, обов'язкових нормативних резолюціях міжнародних організацій, судових рішеннях. Співвідношення норм міжнародного права з національним правом відбувається наступним чином:

- чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і мають більшу юридичну силу щодо всіх інших актів українського законодавства;

- норми Конституції України мають більшу юридичну силу, ніж норми міжнародних договорів, обов'язкових для України;

- норми, закріплені в міжнародних звичаях, не є частиною національного законодавства України;

- суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Розглядаючи дане питання Вам пропонується запам'ятати, юридична колізія – це протиріччя між нормативними юридичними актами-документами, що регулюють одні й ті ж самі суспільні відносини (відносяться до однакових питань). При цьому, юридична колізія створює в правозастосовній практиці проблему вибору нормативного документа, необхідного для застосування в даному конкретному випадку та порушує питання про вибір одного нормативного документа із числа тих, що претендують на регулювання даного питання.

При вивченні наступних питань, зверніть увагу на те, що Дія нормативно-правових актів обмежена трьома параметрами:

- 1) дією у часі – часом, протягом якого нормативно-правовий акт має юридичну силу;

- 2) дією у просторі – територія, на яку розповсюджується дія нормативно-правового акту;

- 3) дією за колом осіб, які підпадають під дію нормативно-правового акту, у яких на підставі цього акту виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Дія нормативно-правових актів у часі відображає: 1) момент набрання актом чинності; 2) момент призупинення чинності акта; 3) момент втрати актом чинності. Особливої уваги потребує питання зворотної дії нормативних актів у часі. Зворотна сила – це розповсюдження дії нового акту на факти та породжені ними правові наслідки, що виникли до набуття ним чинності.

За загальним правилом, закон зворотної сили не має, його дія поширюється лише на обставини, які виникли після набуття ним юридичної сили. Але з цього правила є виключення – закон має зворотню дію, якщо він скасовує або пом'якшує кримінальну чи адміністративну відповідальність.

Дія нормативно-правових актів у просторі – передбачає дію нормативно-правового акту по територіальному та екстериторіальному принципах. Територіальний принцип визначає дію нормативно-правового акту в межах державних кордонів (розповсюджує дію на всю територію держави або на частину цієї території, наприклад, на адміністративно-територіальну одиницю). Тут доцільно згадати, що є територією держави.

Екстериторіальний принцип передбачає дію нормативно-правового акту за межами території держави (наприклад, у державі допускається використання актів іноземного законодавства щодо деяких спадкових справ, при судовому розгляді спорів обумовлених зовнішньоторговельними контрактами та ін.).

Дія нормативно-правових актів щодо кола осіб відбувається за загальним правилом: вони розповсюджуються на всіх осіб, що знаходяться в межах території держави. Але з цього правила можуть бути й деякі виключення. Так, іноземці, наділені дипломатичним імунітетом, не підлягають кримінальній та адміністративній відповідальності за українським законодавством.

Розглядаючи останнє питання, Ви маєте запам'ятати, що прогалини у праві – це повна або часткова відсутність у чинному законодавстві необхідних юридичних норм. В юридичній літературі термін «прогалини в праві» іноді замінюється терміном «прогалини в законодавстві». Проблема прогалин в праві може бути вирішена двома шляхами:

а) усунення прогалин – має місце у процесі правотворчої діяльності шляхом прийняття нових норм права, тобто законодавець приймає необхідну відсутню норму і прогалина зникає як явище;

б) подолання прогалин – можливе у процесі правозастосовного процесу за допомогою застосування аналогії.

Теми рефератів та доповідей

1. Галузева («горизонтальна») структура системи законодавства.
2. Переживаюча дія нормативно-правового акту у часі.
3. Екстериторіальний принцип дії нормативно-правового акту.
4. Поняття, сутність та сфера застосування колізійних норм.

Рекомендована література

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кодекс законів про працю України.
4. Цивільний кодекс України.
5. Загальна теорія держави і права: підручник / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків: «Право», 2009. – 584 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.

Допоміжна література

7. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: навч. посібник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Львів: Новий світ – 2007. – 584 с.
8. Крестовская Н.Н. Теория государства й права: Элементарный курс / Н.Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. – Харків: «Одиссей», 2007. – 384 с.
9. Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
10. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права: навч. посібник / П.М. Рабінович. – Вид. 10-те, доп. – Львів: Край, 2008. – 224 с.
11. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові, конструкції та наукові, концепції): Навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком інтер, 2008. – 400 с.
12. Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. // ВВР України. – 1991. – №53.
13. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №12.

Інформаційне забезпечення

14. Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
15. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
16. Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

ТЕМА 2. СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

План практичного заняття (1 година)

1. Поняття фізичної особи, індивідуалізація.
2. Порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
3. Правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
4. Оголошення фізичної особи померлою.
5. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою.
6. Правоздатність та дієздатність фізичної особи.
7. Поняття та ознаки юридичної особи. Індивідуалізація.
8. Правоздатність і дієздатність юридичної особи.

Шановні студенти, приступаючи до розгляду питання, Ви маєте розуміти, що цивільні правовідносини виникають та існують між людьми. Це можуть бути відносини між окремими людьми, а можуть бути відносини між колективами людей. Стосовно людей як суб'єктів, тобто носіїв цивільних прав і обов'язків, Цивільний кодекс вживає термін «фізичні особи». Таким чином, громадянство як правовий зв'язок між фізичною особою і державою в цивільних відносинах не має визначального характеру. Тобто всі люди незалежно від громадянства, які можуть брати участь у цивільних відносинах визначаються поняттям «фізична особа». Індивідуалізація фізичної особи забезпечується її ім'ям, яке дається їй при народженні, а також місцем проживання фізичної особи.

Вивчаючи наступні питання, Вам слід запам'ятати, що тривала відсутність громадянина в місці його постійного проживання за відсутності відомостей про його перебування порушує права та інтереси фізичних осіб, з якими він перебуває у правових відносинах. З метою усунення такої правової невизначеності законом передбачено створення спеціального легального статусу для такої особи – визнання її безвісно відсутньою, що є засвідченням у судовому порядку факту тривалої відсутності особи в місці її проживання, а це, у свою чергу, зумовлює певні правові наслідки. При підготовці даного питання Вам доцільно переглянути лекцію і згадати порядок та умови визнання фізичної особи безвісно відсутньою та правові наслідки такого визнання.

Як відомо, громадянин, якого визнано безвісно відсутнім, залишається учасником окремих правовідносин. У разі довготривалої відсутності громадянина, якщо його місцеперебування неможливо встановити, є підстави припустити, що він помер. У такому випадку, суд визнає не факт смерті громадянина, а оголошує його померлим на підставі презумпції смерті. При цьому правові наслідки такі самі, як і в разі реальної смерті громадянина.

Вивчаючи дане питання, Ви маєте запам'ятати, що Цивільна правоздатність – це здатність фізичної особи мати цивільні права і обов'язки

(ст. 25 Цивільного кодексу України). Правоздатність фізичної особи настає з моменту народження і припиняється в момент смерті. Цивільна правоздатність рівна для всіх і однакова для кожного незалежно від походження, соціального і майнового становища, расової та національної належності, статі, освіти, мови та інших обставин. Фізична особа не має права відмовитися від правоздатності або обмежити її. Отже, правоздатність є невідчужуваною.

Цивільна дієздатність фізичної особи (ст. 30 Цивільного кодексу України) – це її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Відповідно до чинного законодавства цивільну дієздатність має лише фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. На відміну від правоздатності дієздатність не може бути для всіх однаковою. Закон розрізняє кілька різновидів дієздатності: повна; неповна, часткова; обмежена; визнання громадянина недієздатним.

Переходячи до вивчення сьомого питання, Вам слід згадати, що поряд з фізичними особами (людьми) учасниками правовідносин можуть бути юридичні особи. Вони створені шляхом об'єднання осіб або майна. За допомогою такої правової конструкції, як юридична особа, колективи людей можуть виступати суб'єктами правовідносин. Юридичними особами визнаються організації, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачами і відповідачами в суді. Кожна юридична особа індивідуальна, тому вона повинна мати своє місце знаходження та найменування.

Юридична особа має такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, за винятком тих, що за природою можуть належати лише людині. Правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення відповідного запису до єдиного державного реєстру; обмежена ж вона може бути лише за рішенням суду. Дієздатність юридичної особи означає, що вона набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до закону та установчих документів. Зверніть увагу, що момент настання дієздатності юридичної особи збігається з моментом настання правоздатності.

Теми рефератів та доповідей

1. Опіка та піклування: мета та порядок встановлення.
2. Обмеження дієздатності фізичної особи та його правові наслідки.
3. Класифікація юридичних осіб.
4. Правила найменування юридичної особи.

Рекомендована література

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кодекс законів про працю України.
4. Цивільний кодекс України.
5. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т. 1. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Харків: Право 2012. – Т 1.
6. Харитонов Є. О. Цивільне право: посіб. для підгот. до іспиту / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва, Ю. Ю. Акіменко. – Вид. 3-ге, перероб. і допов. – Харків: Одиссей, 2013. – Ч. 2. – 256 с.

Допоміжна література

7. Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
9. Цивільне право України: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл.: в 6 т. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.) та ін.; за ред. Р. Б. Шишки, – Харків: Еспада, 2008.
10. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України / В. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 25 – 31.
11. Васильєва-Шаламова Ж. Підстави обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та доказування їх наявності в цивільному судочинстві / Ж. Васильєва-Шаламова // Национальный юридический журнал: теория и практика. – Февраль 2015. – С. 81 – 84.
12. Доманська М. Підстави зміни правового статусу фізичної особи у справах про обмеження дієздатності фізичної особи / М. Доманська. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012 – №94. – С. 64.
13. Поліщук О. Новий підхід до класифікації юридичних осіб за Цивільним кодексом України / О. Поліщук // Економіка, фінанси і право. – 2003. – №11 – С. 18.
14. Резнік Г. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах / Г. Резнік // Юридична Україна. – 2010. – №9. – С. 80 – 85.
15. Романовська Л. А. Дієздатність дитини за цивільним законодавством / Л. А. Романовська // Держава і право. Юридичні і політичні науки: Збірник

- наукових праць / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2012. – Вип. 58. – С. 391 – 399.
- 16.Слободян С. Обмеження дієздатності фізичних осіб: цивільно-правові проблеми / С. Слободян // Юридичний журнал. – 2004. – №1(19). – С. 32-33
- 17.Стефанчук М. О. Адикція як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи / М. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2006. – №3–4 (19–20). – С. 173.
- 18.Стефанчук М. О. Підстави обмеження у дієздатності фізичної особи за цивільним законодавством України та європейських країн / М.О. Стефанчук // Приватне право і підприємництво: зб. наук. пр. / редкол. О. Д. Крупчан [та ін.]. – 2010. – Вип. 9. – С. 150.

Інформаційне забезпечення

- 19.Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
- 20.Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
- 21.Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

ТЕМА 3. ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

План практичного заняття (2 години)

1. Поняття права та обов'язку. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.
2. Принципіальні положення здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків.
3. Форми захисту цивільних прав.
4. Способи судового захисту цивільних прав та інтересів.
5. Поняття строку та терміну, їх значення в цивільному праві.
6. Обчислення строків.
7. Позовна давність: поняття, порядок обчислення.
8. Поняття і види цивільно-правової відповідальності.
9. Підстави цивільно-правової відповідальності.
10. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Шановні студенти, приступаючи до вивчення теми, Ви маєте усвідомити, що суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок становлять зміст цивільних

правовідносин. Можливість здійснення суб'єктивного цивільного права полягає в реалізації повноважень, які за змістом закладені у правовідносини. Важливе значення в цивільних правовідносинах мають також суб'єктивні обов'язки, які можуть бути активними, коли особа повинна вчинити певні дії, і пасивними, коли особа зобов'язана утримуватися від певних дій. Суб'єктивне право – це вид і міра можливої (дозволеної) поведінки уповноваженої особи, в якій виявляється її самодіяльність, свобода вибору варіанта поведінки в межах наданого їй суб'єктивного права, права на власні дії, що забезпечується виконанням обов'язків іншими суб'єктами і можливістю застосування державного примусу до зобов'язаних осіб. Суб'єктивний обов'язок – це міра необхідної поведінки зобов'язаної особи для задоволення інтересів уповноваженої особи. Далі, звернувшись до тексту лекції та ст.ст. 11 – 13 Цивільного Кодексу України (ЦК України), Вам необхідно згадати, що є підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, принципові положення здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків.

Розглядаючи третє питання, Ви маєте запам'ятати: за загальним правилом захист цивільних прав здійснюється в судовому порядку. Разом з тим, існують інші форми захисту цивільних прав, а саме: адміністративний захист (ст. 17 ЦК), захист нотаріусом (ст. 18 ЦК), самозахист (ст. 19 ЦК), захист за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій.

Вивчаючи четверте питання теми, запам'ятайте, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Судовими способами захисту цивільних прав і інтересів можуть бути: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна та припинення правовідносин, відшкодування збитків, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, місцевого самоврядування та їх службових і посадових осіб.

Розглядаючи дане питання, зверніть увагу, що суб'єктивні права та юридичні обов'язки їхніх учасників виникають, розвиваються та припиняються у певний час. Строки, які встановлюються у цивільних правовідносинах є важливим правовим регулятором діяльності громадян та організацій. Строки дисциплінують учасників правових зв'язків, забезпечують чіткість і визначеність у правах та обов'язках суб'єктів. Цивільний кодекс України 2003 р. розмежовує поняття «строк» і «термін». Строком визнається період у часі, із закінченням якого пов'язана певна дія або подія, що має юридичне значення. Терміном визначається момент у часі, із настанням якого пов'язана певна дія чи подія. Цивільне законодавство встановлює спеціальні правила початку перебігу та закінчення строку. Для ознайомлення з цими правилами зверніться до ст.ст. 251 – 255 ЦК України.

Особливе значення має позовна давність, і на це слід звернути особливу увагу. Можливість захисту права у примусовому порядку обмежена строками позовної давності. Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України). З порядком обчислення та наслідками спливу строку позовної давності ви можете ознайомитись, звернувшись до ст.ст. 260-267 Цивільного кодексу України (ЦК України).

Одним із заходів впливу на особу, що посягнула на права чи інтереси інших учасників цивільного обороту, які охороняються законом, є цивільно-правова відповідальність. Вона полягає в тому, що на правопорушника покладається додатковий обов'язок, що тягне за собою певні майнові втрати, зменшення його майнової сфери. Якщо розглядати цивільно-правову відповідальність залежно від підстав її виникнення, то слід розрізняти договірну та недоговірну. Договірна – це відповідальність, яка настає в результаті порушення боржником своїх зобов'язань за договором, тобто у правовідносинах, які вже існують. Недоговірна – це відповідальність, яка виникає із заподіяння шкоди внаслідок правопорушення. За обсягом цивільно-правову відповідальність поділяють на повну, обмежену і кратну. Якщо у правовідносинах є кілька боржників, то може наставати дольова, солідарна або субсидіарна відповідальність. У цивільно-правовій відповідальності правопорушник (відповідач) йменується боржником, а потерпілий (той, кому завдано шкоди) – кредитором. Цивільно-правова відповідальність настає за наявності передбачених законом умов, за загальним правилом це чотири умови: протиправність дій боржника; наявність шкоди майнової (збитків) чи немайнової; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника і виникненням збитків; вина боржника.

Стаття 617 Цивільний кодекс уперше закріплює загальні підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання. Так, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку (казусу) або непереборної сили (форс-мажор). Крім того, ст. 1193 ЦК України закріплює, що шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується. Тому, до зазначених підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності, доцільно додати таку підставу, як вина кредитора (потерпілого).

Теми рефератів та доповідей

1. Способи самозахисту цивільних прав.
2. Значення строків і термінів у цивільному праві.
3. Скорочена позовна давність.

4. Реальні збитки та упушена вигода: проблемні питання обчислення та відшкодування.
5. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України.

Рекомендована література

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кодекс законів про працю України.
4. Цивільний кодекс України.
5. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т. 1. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Харків: Право 2012. – Т 1.
6. Харитонов Є. О. Цивільне право: посіб. для підгот. до іспиту / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва, Ю. Ю. Акіменко. – Вид. 3-ге, перероб. і допов. – Харків: Одиссей, 2013. – Ч. 2. – 256 с.

Допоміжна література

7. Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
9. Цивільне право України: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл.: в 6 т. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.) та ін.; за ред. Р. Б. Шишки, – Харків: Еспада, 2008.
10. Луспеник Д. Д. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення / Д. Д. Луспеник // Адвокат. – 2004. – №11. – С. 3 – 8.
11. Осолінкер І. М. Ознаки й умови правомірності самозахисту права власності / І. М. Осолінкер // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій; редкол. В. Тацій [та ін.]. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 112. – С. 221 – 227.
12. Параниця С. П. Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи / С.П. Параниця // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 33 – 36.
13. Підлубна Т. М. Самозахист як форма захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.43. – К.: Ін-т держави і права НАН України / голова редкол. Ю. С. Шемшученко, 2009. – С. 365 – 372.
14. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів / Ю. Сульженко // Право України. 2005. – №12. – С. 24 – 27.

- 15.Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві: Дис.... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 224 с.
- 16.Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків: Право, 2012. – 446 с.
- 17.Луць В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України / В. Луць // Юридична Україна. – 2003. – №11.
- 18.Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: Дис.. канд. юрид. наук. – Х., 2007. – 195 с.
- 19.Гринько С. Д. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України / С. Д. Гринько // Університетські наукові записки, 2007. – №2. – С. 185 – 189.
- 20.Примак, В. Відшкодування моральної шкоди у контексті реалізації принципу свободи договору / В. Примак // Юридична Україна. – 2009. – №3. – С. 64 – 72.
- 21.Примак, В. Вина як критерій визначення розміру відшкодування моральної шкоди / В. Примак // Юридична Україна. – 2009. – №5. – С. 71 – 76.

Інформаційне забезпечення

- 22.Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
- 23.Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
- 24.Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

ТЕМА 4. ТРУДОВИЙ ДОГОВІР

План семінарського заняття (2 години)

1. Поняття, сторони, форма трудового договору.
2. Види трудового договору. Контракт.
3. Зміст трудового договору.
4. Загальний порядок прийняття на роботу.
5. Випробувальний термін при прийнятті на роботу.
6. Підстави припинення трудового договору.
7. Порядок оформлення звільнення. Розрахунок із звільненим працівником.

Шановні студенти, перш ніж приступати до вивчення першого питання теми, доцільно згадати, що відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя роботою, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Право на працю в Україні реалізують переважно шляхом укладання трудового договору або цивільно-правового договору. Зверніть увагу на відмінності між даними договорами. Трудовий договір є двосторонньою угодою, що укладається між роботодавцем і працівником, згідно з якою роботодавець зобов'язується надати працівникові роботу за обумовленою трудовою функцією (спеціальністю, кваліфікацією або посадою), забезпечити умови праці, своєчасно та в повному обсязі виплачувати працівникові заробітну плату, а працівник зобов'язується особисто виконувати визначену цією угодою трудову функцію, дотримуватися чинного в організації внутрішнього трудового розпорядку. Як вбачається з цієї дефініції, сторонами трудового договору є роботодавець і працівник. Згідно із законодавством роботодавцем є власник підприємства, установи або організації незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності або уповноважений ним орган чи фізична особа, які відповідно до законодавства використовують найману працю. Працівником є фізична особа, яка працює на підставі трудового договору у роботодавця. Згідно з ч. 1 ст. 24 Кодекса законів про працю України (КЗпП) трудові договори, як правило укладаються в письмовій формі. З такого законодавчого закріплення випливає, що допускається укладення трудового договору і в усній формі.

Розглядаючи друге питання, зверніть увагу на те, що види трудового договору визначаються за різними критеріями: терміном дії; характером і кількістю виконуваних трудових функцій; порядком виникнення трудових правовідносин тощо. Найбільш традиційним вважається поділ трудового договору за термінами його дії. Згідно зі ст. 23 КЗпП України, розрізняють такі його види: безстрокові, тобто укладені на невизначений строк; строкові, укладені на строк, визначений угодою сторін; такі, що укладаються на час виконання певної роботи. Особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України (частина третя ст. 21 КЗпП). Якщо можливості укладання контракту не передбачено певним законом України, роботодавець і працівник не вправі укладати контракт, хоча б і за повної згоди сторін.

Зміст трудового договору складають сукупність умов, які визначають взаємні права та обов'язки працівника і роботодавця. Умови трудового договору, що становлять його зміст, поділяють на два види: необхідні (обов'язкові) та факультативні (додаткові). Необхідні умови повинні бути

обов'язково відображені у трудовому договорі. Без них трудовий договір не можна укласти взагалі. Факультативні умови можуть і не включатися до змісту трудового договору, тобто його можна укласти і за відсутності таких умов. До істотних (необхідних) умов трудового договору відносяться: місце роботи; трудова функція (посада); час початку дії трудового договору та строк дії; оплата праці. Факультативними умовами, які можуть бути об'єктом погодження при укладенні трудового договору, вважаються будь-які додаткові вимоги сторін, якщо вони не погіршують становище працівників порівняно із законодавством про працю.

Вивчаючи дане питання, Вам слід зосередитись на таких питаннях: етапи укладання трудового договору, документи, які необхідні для укладання трудового договору, з якими особами забороняється укладання трудового договору.

Відповідно до статті 26 Кодексу законів про працю України, адміністрація підприємства (організації, установи) може встановлювати кандидатів випробування з метою перевірки відповідності робітника або службовця роботі, яка йому доручається. При цьому важливо не тільки правильно застосовувати норми законодавства щодо випробування, а й належним чином його оформлювати. А отже, потрібно знати, у яких випадках та на який термін встановлюється випробування, як оформлюється звільнення працівника при незадовільному результаті випробування, до яких осіб при прийнятті на роботу випробування не встановлюється.

Перелік загальних підстав припинення трудового договору наведено в статті 36 Кодекса законів про працю України (КЗпП). Окремі підстави закріплено в статтях 28, 37, 38 – 41, 45 КЗпП і в нормах деяких інших законодавчих актів. Тому при вивченні даного питання, Вам пропонується детально ознайомитись з наведеними статтями Кодекса законів про працю України (КЗпП). Зверніть увагу на те, що відповідно до чинного законодавства, трудовий договір може бути припинений як з загальних, так і з додаткових підстав, а ініціювати його розірвання можуть працівник, власник або уповноважений ним орган, а також інші особи.

Припинення трудового договору оформляється наказом (розпорядженням) власника. У наказі й трудовій книжці причина звільнення записується відповідно до закону. У день звільнення власник або уповноважений ним орган зобов'язаний видати працівникові належно оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок. Якщо працівник не працював, то всі належні йому від підприємства суми повинні бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. У разі невиплати з вини власника або уповноваженого ним органу сум, встановлених звільненому працівнику, у вказаний термін за відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні

виплатити працівнику його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку. У разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу працівникові виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Теми рефератів та доповідей

1. Особливості застосування контракту в трудовому праві.
2. Факультативні умови трудового договору та їх юридичне значення.
3. Чинність положення про неконкуренцію у за законодавством України.
4. Розірвання трудового договору за ініціативою третіх осіб, які не є його стороною.

Рекомендована література

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кодекс законів про працю України.
4. Цивільний кодекс України.
5. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
6. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підручник. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2009.
7. Трудове право України: Навч. посіб./ За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: «Істина», 2012.

Допоміжна література

8. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины: Учебное пособие / В.С. Венедиктов – Харьков, 2010.
9. Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
10. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скаун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
11. Бачинський Т. В. Положення про неконкуренцію у ІТ-сфері та чинність цих положень загалом за законодавством України / Т. В. Бачинський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2015. – №824. – С. 169 – 173.
12. Сільченко С. О. Строковий трудовий договір за законодавством України: поняття, види, умови укладення, зміни та припинення / С. О. Сільченко. Національна юридична академія України. – Харків: Золоті сторінки, 2005. – 204 с.

- 13.Римар Б.А. Розірвання трудового договору за ініціативою третіх осіб / Б.А. Римар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №2. – С. 106-110.
- 14.Черноп'ятов С.В. Правова природа розірвання трудового договору з ініціативи третіх осіб / С.В. Черноп'ятов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №2. – С. 310 – 319.
- 15.Яковлев О. А. Розірвання трудового договору з ініціативи третіх осіб, які не є стороною трудового договору: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 167 с.
- 16.Яценко Т. П. Контракт як підстава виникнення трудових правовідносин / Т. П. Яценко // Право і Безпека. – 2012. – №1. – С. 243 – 247.

Інформаційне забезпечення

- 17.Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
- 18.Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
- 19.Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

ТЕМА 5. ЗЛОЧИН ТА ЙОГО ВИДИ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

План семінарського заняття (2 години)

1. Поняття та ознаки злочину.
2. Підстава кримінальної відповідальності. Склад злочину.
3. Види злочинів.
4. Злочини в ІТ-сфері.
5. Обставини, що виключають злочинність діяння.
6. Звільнення від кримінальної відповідальності.

Шановні студенти, розглядаючи перше питання слід усвідомити, що злочин завжди суперечить інтересам суспільства, обмежує права особи або позбавляє таких прав одних на користь інших всупереч правовим приписам. При цьому, оскільки суспільні відносини та й саме суспільство постійно змінюються та розвиваються, змінюється та розвивається й поняття злочину.

Ознаки злочину. 1) це діяння, вчинене суб'єктом злочину; 2) це діяння суспільно небезпечне – воно спричиняє шкоду чи створює загрозу спричинення такої шкоди об'єктам, що охороняються чинним законодавством; 3) це протиправне діяння, яке передбачено чинним кримінальним законодавством – порушення особою конкретної кримінально-правової норми; 4) це винне діяння, тобто таке, що вчинене умисно чи з необережності; 5) це каране діяння, за яке чинним Кримінальним кодексом України (КК України) передбачено певний вид, строк або розмір покарання.

Частина 1 ст. 2 Кримінального кодекса України визначає, що єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні всіх ознак складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом. Склад злочину – це сукупність юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільне небезпечне діяння як конкретний злочин, передбачений кримінальним законом. Об'єктивними ознаками складу злочину є об'єкт і об'єктивна сторона, суб'єктивними – суб'єкт і суб'єктивна сторона. Вам необхідно детально проаналізувати усі елементи складу злочину, спираючись на текст лекції, Кримінальний кодекс України, інші запропоновані джерела.

Відповідно до того чи іншого критерію злочини можна поділяти на різні види. Так, залежно від форми вини злочини можна поділити на умисні та необережні, а також такі, які можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності; залежно від ступеня завершеності злочинної діяльності – на закінчені та незакінчені (готування до злочину, замах на злочин); за родовим об'єктом – на злочини проти основ національної безпеки, проти здоров'я особи, злочини проти волі, честі та гідності особи та ін.; за мотивами вчинення – на корисливі, вчинювані з мотивом помсти, вчинювані з хуліганських мотивів та ін. Позитивним надбанням вітчизняного законодавця слід вважати закріплення класифікації злочинів за ступенем їх тяжкості безпосередньо у кримінальному законі, а саме у ст. 12 КК України. Види злочину за ступенем тяжкості: злочин невеликої тяжкості; злочин середньої тяжкості; тяжкий злочин; особливо тяжкий злочин. Спираючись на текст лекції, пригадайте, в чому полягає значення останньої класифікації злочинів.

Кримінальний кодекс України від 2001 р. вперше передбачив самостійний розділ про ці злочини – розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж» (ст.ст. 361, 3611, 3612, 362, 363, 3631,); двічі положення цього розділу змінювалися і доповнювалися – це свідчить про актуальність цієї проблеми в суспільстві. У законодавстві України офіційного визначення злочину в сфері інформатизації не існує. Найчастіше з використанням комп'ютера та Інтернету вчиняються такі традиційні злочини: порушення авторського права і суміжних прав(ст. 176); шахрайство (ст. 190); незаконні дії

з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)(ст. 212); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231). Необхідно зазначити, що окремі спеціалісти вважають, що поняття «злочини в ІТ- сфері» поєднує декілька груп. можна розглядати в широкому і вузькому розумінні: у вузькому значенні необхідно розуміти протиправні діяння, передбачені розділом XVI Кримінального кодексу України, у широкому – варто розуміти передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, вчинені переважно з використанням засобів комп'ютерної техніки (шпигунство з використанням комп'ютерної техніки, підробка документів з використанням комп'ютерної техніки, порушення авторського права з використанням комп'ютерної техніки, доведення до самогубства з використанням комп'ютерної техніки та мережі Інтернет та ін.). Це визначення в більшій мірі відповідає дійсному характеру даного соціального явища. Зверніть увагу на характерні риси злочинності в галузі інформаційних технологій: а) як правило, міжнародний характер злочину (виходить за межі однієї держави); б) труднощі у визначенні «місцезнаходження» злочину; в) слабкі зв'язки між ланками в системі доказів; г) неможливість спостерігати і фіксувати докази візуально; д) широке використання злочинцями засобів шифрування інформації.

Чинний Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року вперше виділив дані обставини в окремий розділ VIII Загальної частини і значно розширив їх коло: необхідна оборона; уявна оборона; затримання особи, яка вчинила злочин; крайня необхідність; фізичний або психічний примус; виконання наказу або розпорядження; діяння пов'язане з ризиком; виконання спеціального завдання з попередженням чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Для чіткого розуміння обставин, що виключають злочинність діяння Вам слід розглянути кожен з них детальніше.

Звільнення від кримінальної відповідальності є актом гуманності держави, який застосовується судом і полягає у відмові від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, притягнення її до кримінальної відповідальності, від накладання на неї обов'язку дати відповідь за свою поведінку і вжити примусові заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого порушення. Чинне кримінальне законодавство – Кримінальний кодекс України – передбачає такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 ККУ); Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 ККУ);

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст.47 ККУ); Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 ККУ); Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 ККУ).

Теми рефератів та доповідей

1. Факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину та їх значення.
2. Поняття, ознаки та значення спеціального суб'єкта злочину.
3. Необхідна оборона і крайня необхідність: схожість і відмінності.
4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку у зв'язку із закінченням строків давності.

Рекомендована література

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., переробл. і допов. – Харків: Право, 2010.
4. Кримінальне право (Загальна частина): підручник / А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. націон. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011.

Допоміжна література

5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р. В. Вереша; Акад. адвокатури України. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: Центр учб. л-ри, 2012.
6. Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
8. Баулин Ю.В. Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключающее преступность деяния: [моногр.] / Ю.В. Баулин. – Харьков: Изд-во «Кроссроуд», 2007. – 96 с.
9. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: [моногр.] / О.С. Козак: за ред. О.М. Бандурки. – К.: Освіта України, 2009. – 204 с.
10. Користін О. Є. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади: навч. посіб. / О. Є. Користін, В. М. Бутузов, В. В. Василевич та ін. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. – 728 с.
11. Пашнев Д. В. Властивості комп'ютерної інформації як предмету злочину / Д. В. Пашнев // Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових

- праць [Редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – №1. – Х.: ХНУВС, 2012. – 308 с. – С. 115 – 125.
12. Хряпінський П. В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством / П. В. Хряпінський // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – Вип. 1. – С. 76 – 83.
13. Яценко С.С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід / С.С. Яценко // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – №7(107). – С. 43 – 48.

Інформаційне забезпечення

14. Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
15. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
16. Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЗАЛІК)

1. Поняття та структура системи законодавства.
2. Тлумачення терміна «законодавство» Конституційним Судом України.
3. Вертикальна структура системи законодавства України.
4. Співвідношення норм національного і міжнародного права.
5. Дія нормативно-правових актів у часі, у просторі, за колом осіб.
6. Юридична колізія: поняття, способи вирішення.
7. Прогалини в праві: поняття, способи подолання.
8. Фізична особа: поняття, індивідуалізація.
9. Правоздатність та дієздатність фізичної особи.
10. Порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
11. Порядок та правові наслідки оголошення фізичної особи померлою.
12. Поняття та ознаки юридичної особи.
13. Індивідуалізація юридичної особи.
14. Правоздатність і дієздатність юридичної особи.
15. Підстави виникнення цивільних прав і обов'язків.
16. Майнові та особисті немайнові права.
17. Межі здійснення цивільних прав.
18. Поняття цивільних обов'язків, особливості виконання.
19. Форми захисту цивільних прав.
20. Способи судового захисту цивільних прав.
21. Види самозахисту цивільних прав.
22. Строки і терміни в цивільному праві: поняття, значення.
23. Строки захисту цивільних прав. Позовна давність.
24. Поняття та види цивільно-правової відповідальності.
25. Часткова, солідарні, субсидіарна відповідальність.
26. Відповідальність у порядку регресу.
27. Підстави цивільно-правової відповідальності.
28. Відшкодування шкоди.
29. Реальні збитки. Упущена вигода.
30. Відшкодування моральної шкоди.
31. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.
32. Поняття та ознаки злочину.
33. Підстава кримінальної відповідальності.
34. Склад злочину.
35. Суб'єкт злочину.
36. Вина та її форми.
37. Види злочинів.

- 38.Обставини, що виключають злочинність діяння.
- 39.Поняття та форма трудового договору.
- 40.Сторони трудового договору.
- 41.Зміст трудового договору.
- 42.Загальний порядок прийняття на роботу.
- 43.Випробувальний термін при прийнятті на роботу.
- 44.Підстави припинення трудового договору.
- 45.Порядок звільнення з роботи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кодекс законів про працю України.
4. Цивільний кодекс України.
5. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т. 1. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Харків: Право 2012. – Т 1.
6. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
7. Прилипка С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підручник. – Х.:Вид-во «ФІНН», 2009.
8. Трудове право України: Навч. посіб./ За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: «Истина», 2012.
9. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010.
- 10.Кримінальне право (Загальна частина): підручник / А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. націон. ун-т внутр. справ. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2011.
- 11.Загальна теорія держави і права: підручник / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В Петришина. – Харків: «Право», 2009. – 584 с.
- 12.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
- 13.Харитонов Є. О. Цивільне право: посіб. для підгот. до іспиту / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва, Ю. Ю. Акіменко. – Вид. 3-ге, перероб. і допов. – Харків: Одісей, 2013. – Ч. 2. – 256 с.

Допоміжна література

- 14.Венедиктов В.С. Трудовое право Украины: Учебное пособие / В.С. Венедиктов – Харьков, 2010.
- 15.Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р.В. Вереша; Акад. адвокатури України. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: Центр учб. л-ри, 2012.
- 16.Правознавство: Підручник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
- 17.Цивільне право України: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл.: в 6 т. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.) та ін.; за ред. Р. Б. Шишки, – Харків: Еспада, 2008.

- 18.Крестовская Н.Н. Теория государства и права: Элементарный курс / Н.Н.Крестовская, Л. Г. Матвеева. – Харків: «Одиссей», 2007. – 384 с.
- 19.Баулин Ю.В. Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключающее преступность деяния: [моногр.] / Ю.В. Баулин. – Харьков: Изд-во «Кроссруд», 2007. – 96 с.
- 20.Бачинський Т. В. Положення про неконкуренцію у ІТ-сфері та чинність цих положень загалом за законодавством України / Т. В. Бачинський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2015. – №824. – С. 169 – 173.
21. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України / В. Борисова // Право України. – 2010. – N 12. – С. 25–31.
- 22.Васильєва-Шаламова Ж. Підстави обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та доказування їх наявності в цивільному судочинстві / Ж. Васильєва-Шаламова // Национальный юридический журнал: теория и практика. – Февраль 2015. – С. 81 – 84.
- 23.Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві: Дис.... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 224 с.
- 24.Гринько С. Д. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України / С. Д. Гринько // Університетські наукові записки, 2007. – №2. – С. 185 – 189.
- 25.Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків: Право, 2012. – 446 с.
- 26.Доманська М. Підстави зміни правового статусу фізичної особи у справах про обмеження дієздатності фізичної особи / М. Доманська. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012 – №94. – С. 64.
- 27.Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові, конструкції та наукові, концепції): Навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком інтер, 2008. – 400 с.
- 28.Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №12.
- 29.Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. // ВВР України. – 1991. – №53.
- 30.Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: навч. посібник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Львів: Новий світ – 2007. – 584 с.
- 31.Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: [моногр.] / О.С. Козак: за ред. О.М. Бандурки. – К.: Освіта України, 2009. – 204 с.

32. Користін О. Є. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади: навч. посіб. / О. Є. Користін, В. М. Бутузов, В. В. Василевич та ін. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. – 728 с.
33. Лук'янчиков О.М. Про недоцільність розширення переліку дисциплінарних стягнень / О.М. Лук'янчиков // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – №3. – Т. 1. – С. 141 – 144.
34. Луспеник Д. Д. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення / Д. Д. Луспеник // Адвокат. – 2004. – №11. – С. 3 – 8.
35. Луць В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України / В. Луць // Юридична Україна. – 2003. – №11.
36. Мельницька Н.В. Питання доцільності запровадження штрафів у трудове законодавство України / Н.В. Мельницька // Університетські наукові записки. – 2008. – №3. – С. 201 – 204.
37. Мельничук Н.О. Пропозиції щодо правового врегулювання застосування штрафів до працівників / Н.О. Мельничук // Часопис київського університету права: український науково-теоретичний часопис / Київський ун-т права НАН України, ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – київ, 2012. – №4. – с. 179 – 182.
38. Міщук М.О. Проблеми накладення дисциплінарних стягнень / М.О. Міщук // Адвокат. – 2013. – №4. – С. 26 – 28.
39. Осолінкер І. М. Ознаки й умови правомірності самозахисту права власності / І. М. Осолінкер // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій; редкол. В. Тацій [та ін.]. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 112. – С. 221 – 227.
40. Панасюк О.Т. Правове регулювання застосування штрафів до працівників / О.Т. Панасюк // Право України. – 2006. – №8. – С. 44 – 47.
41. Параниця С. П. Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи / С. П. Параниця // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 33 – 36.
42. Пашнев Д. В. Властивості комп'ютерної інформації як предмету злочину / Д. В. Пашнев // Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць [Редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – №1. – Х.: ХНУВС, 2012. – 308 с. – С. 115 – 125.
43. Петров В.П. Проблеми заходів впливу при притягненні до відповідальності працівника за невиконання умови про трудову функцію [Електронний ресурс] / В.П. Петров // Форум права: – 2011. – №3. – с. 597 – 600; – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11pvpptf.pdf/>.
44. Підлубна Т. М. Самозахист як форма захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Держава і право. Юридичні і політичні науки.

- Вип.43. – К.: Ін-т держави і права НАН України / голова редкол. Ю. С. Шемшученко, 2009. – С. 365 – 372.
- 45.Поліщук О. Новий підхід до класифікації юридичних осіб за Цивільним кодексом України / О. Поліщук // Економіка, фінанси і право. – 2003. – №11 – С. 18.
- 46.Примак В. Вина як критерій визначення розміру відшкодування моральної шкоди / В. Примак // Юридична Україна. – 2009. – №5. – С. 71 – 76
- 47.Примак В. Відшкодування моральної шкоди у контексті реалізації принципу свободи договору / В. Примак // Юридична Україна. – 2009. – №3. – С. 64 – 72.
- 48.Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права: навч. посібник / П.М. Рабінович. – Вид. 10-те, доп. – Львів: Край, 2008. – 224 с.
- 49.Резнік Г. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах / Г. Резнік // Юридична Україна. – 2010. – №9. – С. 80 – 85.
- 50.Романовська Л. А. Дієздатність дитини за цивільним законодавством / Л. А. Романовська // Держава і право. Юридичні і політичні науки: Збірник наукових праць / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2012. – Вип. 58. – С. 391 – 399.
- 51.Сільченко С. О. Строковий трудовий договір за законодавством України: поняття, види, умови укладення, зміни та припинення / С. О. Сільченко. Національна юридична академія України. – Харків: Золоті сторінки, 2005. – 204 с.
- 52.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алеута, КНТ, ЦУЛ, 2012.
- 53.Слепченко Т.Ф. Становлення та розвиток інституту дисциплінарних стягнень в українському законодавстві / Т.Ф. Слепченко // Юридичний вісник Причорномор'я – 2011. – №1(1) – с. 330 – 336.
- 54.Слободян С. Обмеження дієздатності фізичних осіб: цивільно-правові проблеми / С. Слободян // Юридичний журнал. – 2004. – №1(19). – С. 32 – 33
- 55.Стефанчук М. О. Адикція як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи / М. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2006. – №3–4 (19–20). – С. 173.
- 56.Стефанчук М. О. Підстави обмеження у дієздатності фізичної особи за цивільним законодавством України та європейських країн / М. О. Стефанчук // Приватне право і підприємництво: зб. наук. пр. / редкол. О. Д. Крупчан [та ін.]. – 2010. – Вип. 9. – С. 150.
- 57.Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів / Ю. Сульженко // Право України. 2005. – №12. – С. 24 – 27.
- 58.Хряпінський П. В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством / П. В. Хряпінський // Міжнародний юридичний

- вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – Вип. 1. – С. 76 – 83.
- 59.Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: Дис.. канд. юрид. наук. – Х., 2007. – 195 с.
- 60.Яценко Т. П. Контракт як підстава виникнення трудових правовідносин / Т. П. Яценко // Право і Безпека. – 2012. – №1. – С. 243 – 247.
- 61.Яценко С.С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід / С.С. Яценко // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – №7(107). – С. 43 – 48.

Інформаційне забезпечення

- 62.Електронна бібліотека ХНУРЕ. Режим доступу: в Internet <http://lib.kture/>, в мережі ХНУРЕ <http://libsearch.kture.kharkov.ua/>
- 63.Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://rada.gov.ua/ru>
- 64.Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Режим доступу: www.kmu.gov.ua

